

Cuba: Període especial

Miquel Vilaró i Güell*

Quatre anys després, l'alternativa castrista a la supressió del subsidi soviètic no ha donat els resultats esperats i el Règim sembla abocat a una àmplia operació de reconciliació nacional i d'obertura política a fi de salvar tot el que s'ha aconseguit de positiu durant 36 anys de socialisme.

Resolver, bolsa negra, jineteo són avui, en boca dels cubans, paraules més corrents que *patria, revolución, socialismo*. Des que, a mitjan 1991, es van implementar les draconianes mesures d'austeritat contemplades per l'anomenat *Período Especial*, Cuba s'ha convertit en el país del camp qui pugui. La desaparició total i sobtada del subsidi soviètic al règim de Fidel Castro, xifrat en uns 5.000 milions de dòlars anuals, afegida a la pèrdua dels mercats socialistes, uns 8.000 milions de dòlars anuals en exportacions, han abocat el país a l'anarquia productiva, l'asfíxia burocràtica i a una corrupció vertiginosa, desconeguda des de l'època de Batista, quan a l'illa imperaven el gangsterisme, els crims polítics i enormes desigualtats socials.

El país, que ingressa poc més del 35% de les divises que obtenia a mitjan dels anys 80, ha esdevingut el més endeutat per habitant del món. El Govern es veu incapaç de garantir, amb la cartilla de racionament, les mil calories per dia que s'havia proposat com a llinar mínim per fer front a aquest període de vaques magres. Del matí a la nit, la vida de la majoria dels cubans es limita a una descoratjadora lluita per *resolver* allò més immediat enmig de la degradació, l'avorriment i la desesperança. A Cuba hi falta de tot. La manca d'aliments fa que es passi gana i la de

combustible ha paralitzat gairebé el país. Fer-se amb un complement a la invariable i escassa dieta d'*arroz y frijoles*, amb una pastilla de sabó per a la higiene personal o amb un pot de llet condensada per a una criatura que ja ha complert set anys pot significar una tasca d'hores i una despesa capaç de fondre els sous

El país, que ingressa poc més del 35% de les divises que obtenia a mitjan dels 80, ha esdevingut el més endeutat per habitant del món.

de tota una família. No parlem ja d'aconseguir un parell de sabates, uns texans o uns quants litres de gasolina, luxes només a l'abast d'aquells qui, a l'illa, disposen de dòlars per acudir a la *bolsa negra*, un mercat paral·lel ben assortit, que mou actualment més de 100 milions de dòlars i que està controlat pels *macetas*, la nova classe de privilegiats a Cuba.

Per tenir la valorada divisa nord-americana només hi ha uns camins molt assenyalats: *es jinetea, es trapichea*, s'espera que algun familiar de l'exterior envii ajuda, es roba a l'Estat o es treballa en el sector turístic. *Jinetea* vol dir viure a costa dels turistes, als qui es persegueix constantment per oferir-los tota classe de productes rapinyats de les fàbriques estatals, o els més variats i complaents serveis. Els *jineteros* i les *jineteras*, que fan les delícies del turisme sexual, són un flagell per als visitants despistats que van a Cuba únicament a la recerca d'un paradís tropical on poder descansar.

Una alternativa fracassada

El 1991, quan es va veure clar que la nova Rússia es desentendria definitivament del problema cubà, Fidel Castro va creure que podria sobreviure a la desaparició del subsidi soviètic si aconseguia consolidar tres línies alternatives de desenvolupament: obertura massiva de l'illa al turisme occidental, *joint ventures* amb capitalistes estrangers disposats a invertir a l'illa i vendes milionàries de productes biotecnològics desenvolupats a Cuba.

Quatre anys després, l'alternativa s'ha mostrat plena de fissures i el sistema sembla esfondrar-se irremissiblement. El sector turístic, malgrat un relatiu augment de visitants alemanys, espanyols, mexicans, canadencs i italians, es ressent de la impossibilitat, a causa del bloqueig, de beneficiar-se del seu mercat natural, els Estats Units. No gaudeix, tampoc, de massa bona imatge a causa de les malalties (com la neuritis òptica, molt ventilada per la premsa occidental), sorgides a l'illa per la precaritat alimentària, i de les contínues amenaces contra objectius turístics que formula el grup anticastrista Alpha 66.

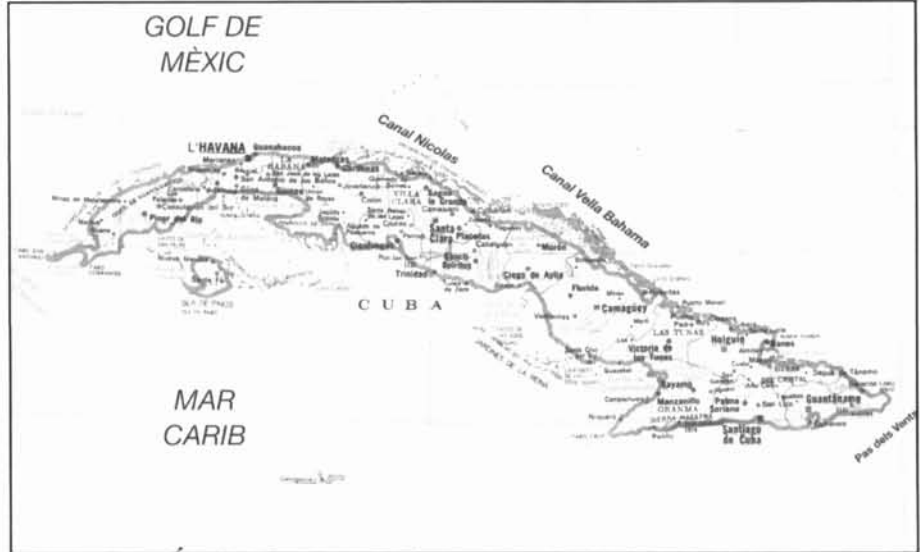
La creació d'empreses mixtes tampoc no ha estat l'esperada. De res no ha ser-

* Master en Estudis Internacionals per la Fundació CIDOB.

vit a Fidel Castro repetir, en to d'acudit, que Cuba és el país més segur per invertir-hi, perquè és l'únic del món en el qual no hi ha perill d'una revolució comunista. Fins avui, hi ha poc més de 80 associacions econòmiques enregistrades, limitades a uns pocs països i molt centrades en el sector turístic. Una de cada quatre d'aquestes empreses ha estat constituïda amb capital espanyol. Les cadenes hoteleres Guitard, Sol i Melià, el grup ONCE, el grup ENDESA i, darrerament, Tabacalera són les empreses espanyoles més implantades a l'illa. La manca d'interès del capital internacional per invertir a Cuba es deu que el règim de Fidel Castro és un dels últims enclavaments comunistes existents en el món, per la qual cosa és lògic pensar que, en un termini breu, seguirà el mateix camí que els altres sistemes socialistes i entrarà en un procés de turbulència política i social gens atractiu per als capitals privats que busquen sempre seguretat i rendibilitat.

En biotecnologia, medicina avançada i investigació farmacèutica, els innegables èxits dels científics cubans no han tingut el ressò que el Règim esperava, malgrat els ingents recursos que s'hi han destinat. Molt pocs laboratoris occidentals s'han interessat realment en l'adquisició de vacunes i medicaments desenvolupats a Cuba, com són la vacuna contra la meningitis i el PPG-5 (un preparat destinat a combatre el colesterol i al qual també s'atribueixen propietats afrodisiaques). Interessos econòmics a part, les multinacionals del sector consideren que els descobriments cubans no poden ser homologats per manca d'experimentació i verificació suficients. Així doncs, els ingressos milionaris que s'esperaven per aquesta via s'han vist reduïts a uns pocs milers de dòlars que, en concepte d'atenció mèdica, aporten els estrangers que es fan visitar a la clínica Hermanos Almejeras o als hospitals CIMER i Cira García de l'Havana,

Un ampli sector de la població cubana voldria un canvi polític pactat que no impliqués un retrocés social perceptible, especialment en els camps de l'educació i de la sanitat.

Font: The New Encyclopaedia Britannica. Vol. 29

tot compartint habitació amb dirigents del Partit.

Un futur ple d'incògnites

En medis oficials encara es continua culpant dels mals de Cuba al «*criminal bloqueo a la que tiene sometida la pequeña Cuba el imperio más poderoso del planeta*». Tot i això, Fidel Castro es passeja per les cimeres internacionals amb vestit blau marí i corbata, i ha encarregat la cartera d'Exteriors a Roberto Robaina, un ministre procedent de les joventuts comunistes, més dialogant i que vol aportar aires renovats a l'aparent immobilisme del Règim.

Cada vegada són menys els cubans que creuen en la viabilitat de l'ortodòxia marxista, un cop desaparegut el bloc soviètic. Els joves són els més refractaris a acceptar que un model d'Estat com aquest pugui dur-los algun dia la prosperitat o la felicitat. La negativa d'alguns joves, i de més grans, a continuar tolerant un dia més l'opressió del Règim es va materialitzar, a partir del 1992, en la multiplicació del nombre de *balseros* que fugien a la desesperada de l'illa en embarcacions del tot precàries, fins que, a mitjan de l'any passat, els Estats Units es van negar a acceptar-ne cap més i els van anar confinant a la base militar de Guantánamo, dins la pròpia illa, on ja són més de 15.000.

La signatura dels últims acords del govern cubà amb els Estats Units ampliant fins a 20.000 el nombre de visats ha fet encara més palès el descontentament. L'allau de sol·licituds ha desbordat les previsions i ha fet interminables les llistes d'espera. Que els Estats Units no estan disposats a acceptar un altre *Mariel* ho demostra l'operació Costa Distant, un pla que consisteix en el bloqueig total de l'estret de Florida, mitjançant un gran desplegament de la guàrdia costanera i de la marina, dissenyat en previsió d'una crisi aguda a Cuba.

La ruptura definitiva d'una part impor-

tant de la població cubana amb el règim de Fidel Castro té dues dates ben marcades: el 13 de juliol i el 12 d'octubre del 1993. El 13 de juliol, les Brigades de Acció Rápida, encarregades d'avortar les fugides dels cubans desesperats, i els membres de les quals actuen vestits de civils, van envestir i enfonsar el *13 de Marzo* un vaixell esbalandrat de més de cent vint anys amb què pretenien fugir 71 persones, de les quals en van morir 41. Malgrat els esforços del Règim de tapar-ho, el rebuig de l'illa va ser unànime. Tres mesos després, l'assassinat d'un jove *santero* que també volia fugir de l'illa, a mans novament dels serveis de vigilància costaners, va significar el trencament entre la *santería* i el castrisme, un fet que, atesa la forta implantació d'aquestes creences a Cuba, és de molt gran abast. El jove vivia al municipi de Regla, dins la ciutat de l'Havana, on la influència de la *santería* és enorme. El fet que, durant anys, Fidel Castro fes el possible per estar en bones relacions amb aquesta religió sincrètica cubana d'origen africà no ha aconseguit aplacar els ànims dels *babalao*s, els sacerdots d'aquest culte, que veuen ara amb hostilitat un règim que mata sense massa miraments els seus compatriotes.

Als propis castristes els manté més units la por al canvi que la convicció ideològica o la comunió d'ideals. Les principals reformes econòmiques empreses darrerament, com la legalització de la tinença de dòlars, la creació d'una xarxa de botigues perquè els que obtinguin divises puguin gastar-les legalment, la reobertura dels *mercados agrarios campesinos* o la legalització de certes activitats privades, semblen confirmar que la principal lluita del Règim se centra a guanyar temps per aconseguir una transició pacífica. L'èxit d'aquestes mesures encaminades a pal·liar la manca d'aliments és dubtosa perquè els *guajiros* es mostren reticents a acudir als mercats oficials amb els seus productes i s'esti-

men més canalitzar-los al mercat negre, menys controlat i més rendible. D'altra banda, l'exercici d'activitats privades resulta pràcticament impossible per la manca de material adequat i de recanvis. De totes maneres, aquestes reformes són un clar pas enrere dins l'ortodòxia marxista i contemplen, a més, reduir les prestacions socials, apujar els preus i introduir impostos per primera vegada en tres dècades.

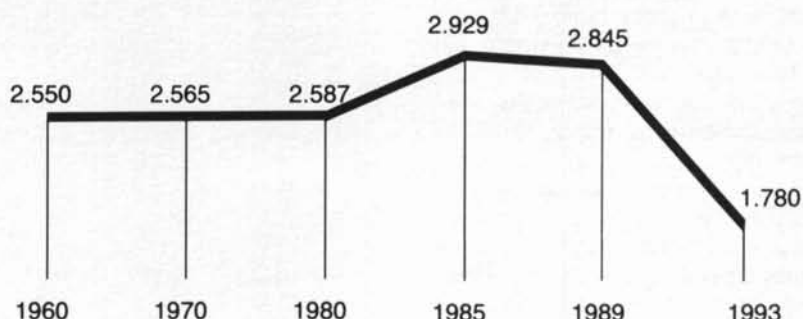
L'any passat el govern cubà va encarregar un informe secret a l'ex-ministre espanyol d'Economia, Carlos Solchaga. La recepta que el polític espanyol els va lliurar no podia ser més decebedora per a un règim obstinat a mantenir el socialisme. Posava de manifest la inviabilitat del sistema i proposava reformes en tres camps: a) privatitzar tots els sectors i indústries susceptibles de tenir algun interès econòmic, b) reduir al mínim la intervenció estatal mitjançant la introducció d'una economia de mercat de model occidental i c) permetre la lliure iniciativa econòmica d'individus i d'empreses, tant cubanes com estrangeres. És a dir, globalitat com a requisit central de l'èxit de l'economia.

A Cuba, una sortida violenta seria terrible, perquè en un país amb tants anys de totalitarisme d'Estat i tan militaritzat qui més qui menys sap manejar armes i té un compte pendent amb un altre. Un ampli sector de la població cubana, tant des de dins de l'illa com des de l'exili i, àdhuc, dins del propi Partit, voldria un canvi polític pactat que no impliqués un retrocés social perceptible, especialment en els camps de l'educació i de la sanitat, els dos guanys més preuats dels trenta anys de comunisme. La gran incògnita és si aquest pas es podrà donar amb Fidel Castro com a cap d'Estat o si serà necessària la sortida pactada del dictador. Una hipotètica invasió nord-americana queda totalment descartada perquè el poder de l'exèrcit cubà continua essent extraordinari. Si volguessin, els Estats Units podrien arrasar l'illa, però Castro acabaria també amb dos-cents mil soldats nord-americans, quelcom intolerable per a l'opinió pública dels EUA. Una revolta interior tampoc no és probable, perquè el Govern manté en bon estat l'aparell repressiu i controla amb eficàcia els mitjans de comunicació.

Molts analistes internacionals pensen que Fidel Castro té encara el suport i el control necessaris per dur a terme una operació de reconciliació nacional, obertura política i dissolució pacífica del sistema, i veuen com a solució definitiva a una situació que no es pot perllongar indefinidament una transició assenyada que podria prendre com a models la transició espanyola, la xilena o la nicaragüenca. D'aquesta manera, els castristes conservarien un lloc destacat en el nou govern. Una solució, al capdavall, que no estaria renyida amb el desig de continuar essent cent per cent *cubanos*. ■

Evolució d'alguns indicadors socials

Calories per habitant i dia

Principals causes de mortalitat per 100.000 habitants

Causa	1990	1991	1992	canvi percentual
Malalties del cor	168,0	172,5	173,0	+ 3,2
Càncer	113,0	114,7	115,0	+ 2,2
Malalties neurovasculars	57,0	58,0	60,9	+ 6,8
Asma bronquial	3,8	4,8	4,9	+ 29,6
Accidents	45,0	46,8	45,8	+ 1,7
Diabetis	9,9	9,3	9,3	-6,0
Suïcidi	20,0	19,5	19,2	-4,0

Exemples de declivi de la producció agrícola i ramadera

En milers de tones	1989	1992	Variació en %
Aviram	227	118	-77
Ramat porcí	110	34	-69
Llet de vaca	924	365	-60,5
Ceba	22	10	-54
Fruites variades	218	127	-42
Lleguminoses	15	10	-34
Arròs	536	358	-33

Declivi de la producció industrial d'aliments

En milers de tones	1989	1992	Variació en %
Mantega de porc (o llard)	2.077,0	98,0	-95
Llet en pols	2,4	0,3	-89
Carn de porc en bandes	67,0	15,0	-87
Carn fresca d'aviram	76,0	14,0	-82
Formatge	16,0	3,0	-81,5
Mantega amb sal	9,0	2,5	-71
Pastes	52,0	22,0	-58
Carn desossada d'animal	80,0	34,0	-57
Peix congelat	3,4	1,5	-55
Farina de blat	398,0	234,0	-41

Font: El País 1/5/94 a partir de dades oficials.